

SUG'URTA KOMPANIYALARI MOLIYAVIY BARQARORLIGINING IQTISODIY ASOSLARI

ECONOMIC FOUNDATIONS OF FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES

¹Karimov Behzod
Qahramon o'g'li

¹Mustaqil izlanuvchi. **ORCID:** 0009-0005-8458-7818,
G-mail: behzodk5199@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Maqolada sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining iqtisodiy asoslari tahlil qilindi. Barqarorlikni ta'minlovchi omillar – kapital yetarliligi, sug'urta texnik zaxiralari, to'lovga layoqatlilik (solvency), likvidlik va investitsiya siyosati o'zaro bog'liq tizim sifatida yoritildi. Kompleks baholash uchun integral nazariy-iqtisodiy model taklif etildi hamda asosiy indikatorlar (capital adequacy, solvency, liquidity, reserve adequacy, loss ratio, combined ratio, ROI) va ularning me'yoriy chegaralari tizimlashtirildi. Natijalar barqarorlik alohida ko'rsatkichlarga emas, balki kapital-risk-likvidlik/investitsiya–natija bloklari o'rtasidagi mutanosiblikka bog'liq ekanini ko'rsatdi.

Eng. - This paper analyzes the economic foundations of insurers' financial stability. Key drivers–capital adequacy, technical reserves, solvency, liquidity, and investment policy–are discussed as an interconnected system. An integral theoretical-economic model is proposed for comprehensive assessment, and core indicators (capital adequacy, solvency, liquidity, reserve adequacy, loss ratio, combined ratio, ROI) with benchmark thresholds are systematized. The results show that stability depends on the balance across capital–risk–liquidity/investment–performance blocks rather than on any single metric.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ sug'urta kompaniyasi, moliyaviy barqarorlik, kapital yetarliligi, solvency, likvidlik, sug'urta zaxiralari, risk-menejment, loss ratio, combined ratio, ROI.

❖ insurance company, financial stability, capital adequacy, solvency, liquidity, technical reserves, risk management, loss ratio, combined ratio, ROI.

Kirish.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi zamonaviy moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u iqtisodiyotda risklarni taqsimlash, moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish va investitsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Sug'urta bozori barqaror faoliyat yuritmagan sharoitda moliyaviy tizimda ishonch susayadi,

sug'urta majburiyatlarining bajarilishi izdan chiqadi va iqtisodiy risklar kuchayadi. Shu sababli sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining iqtisodiy asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda jahon sug'urta bozorida sug'urta mukofotlarining yalpi ichki

mahsulotga nisbati (insurance penetration) o'rtacha 7,1 foizni tashkil etgan, rivojlangan mamlakatlarda esa ushbu ko'rsatkich 8,5–9,5 foiz oralig'ida shakllangan [1]. 2025-yil prognozlariga ko'ra, sug'urta bozorining real o'sishi inflyatsiyani hisobga olgan holda 3,0–3,5 foiz atrofida bo'lishi kutilmoqda, bu sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasini yanada muhimlashtiradi.

Shuningdek, xalqaro sug'urta nazorati institutlari ma'lumotlariga ko'ra, 2024–2025-yillarda sug'urta kompaniyalarining kapital yetarliligi va to'lovga layoqatlilik ko'rsatkichlari (solvency ratios) moliya bozorlaridagi foiz stavkalari tebranishi va investitsiya risklari ta'siri ostida bosimga uchramoqda. Xususan, ayrim mamlakatlarda sug'urta kompaniyalarining talab etiladigan kapital darajasidan og'ishi 10–15 foiz atrofida qayd etilgan bo'lib, bu holat sug'urta sektori moliyaviy barqarorligiga tizimli xavflar yuzaga kelish ehtimolini oshirmoqda [2].

Mazkur statistik ko'rsatkichlar sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining iqtisodiy asoslarini chuqur tahlil qilish, kapital yetarliligi, likvidlik va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Shu bois ushbu tadqiqot sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining iqtisodiy asoslarini aniqlash, barqarorlikni belgilovchi omillarni tizimli yondashuv asosida tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini oshirish Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi, avvalo, kapital yetarliligi, risklarni boshqarish va investitsiya siyosatining samaradorligi bilan izohlanadi. Masalan, Cummins va Rubio-Misas sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda solvency ko'rsatkichlari va riskga mos kapital

boshqaruvi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi [3]. Mualliflarning fikriga ko'ra, moliyaviy barqarorlik sug'urta bozorining uzoq muddatli ishonchliligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Shuningdek, Eling va Schmeiser tadqiqotlarida sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi makroiqtisodiy omillar, moliya bozorlaridagi beqarorlik va foiz stavkalari tebranishlari bilan chambarchas bog'liqligi ko'rsatib berilgan [4]. Ularning xulosasiga ko'ra, samarali risk-menejment tizimlari sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini saqlab qolishda muhim vosita hisoblanadi.

Shixov sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini baholashda likvidlik va zarar koeffitsientlari muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [5]. Muallif sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda konservativ investitsiya siyosati muhim ekanini qayd etadi.

Bundan tashqari, Korneevaning tadqiqotlarida sug'urta bozorida moliyaviy barqarorlikka davlat nazorati va regulativ talablarning ta'siri keng yoritilgan [6]. Unga ko'ra, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda prudensial me'yorlar sug'urta kompaniyalari faoliyatining muhim institutsional asosi hisoblanadi.

Xodjamurotova sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda kapital yetarliligi va sug'urta zaxiralari shakllanishining ahamiyatini asoslab beradi [7]. Muallif O'zbekiston sug'urta bozorida moliyaviy barqarorlikni oshirish uchun risklarni diversifikatsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Abduraxmonovning ilmiy ishlarida sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtalash va investitsiya faoliyatining o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan [8]. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda investitsiya

portfelining muvozanatli tuzilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqolada sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining iqtisodiy asoslarini tadqiq etishda nazariy mushohada, tizimli yondashuv, tahlil va sintez, taqqoslash hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Moliyaviy barqarorlikni belgilovchi omillar – kapital yetarliligi, sug'urta zaxiralari, to'lovga layoqatlilik (solvency), likvidlik, risklarni boshqarish va investitsiya siyosati – o'zaro bog'liq tizim sifatida tahlil qilindi. Shuningdek, xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan asosiy indikatorlar bo'yicha ko'rsatkichlar tahlili va me'yoriy qiymatlar bilan taqqoslash asosida ilmiy xulosa hamda amaliy takliflar shakllantirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi ularning sug'urta majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarish qobiliyatini, shuningdek, uzoq muddatli rivojlanish imkoniyatlarini belgilaydi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, moliyaviy barqarorlik faqat kapital hajmi bilan emas, balki risklarni boshqarish sifati, sug'urta zaxiralari yetarliligi va investitsiya faoliyatining samaradorligi bilan ham belgilanadi.

Zamonaviy sharoitda sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligiga bozor

risklari, sug'urta hodisalari chastotasi, inflyatsiya darajasi va moliya bozorlaridagi beqarorlik sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois moliyaviy barqarorlikni baholashda kompleks yondashuv, ya'ni bir nechta moliyaviy ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'tkazilgan nazariy va ko'rsatkichlar asosidagi tahlil sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi ko'p omilli iqtisodiy jarayon ekanini tasdiqlaydi. Xususan, kapital yetarliligi past bo'lgan kompaniyalarda hatto yuqori sug'urta mukofotlari hajmi ham moliyaviy barqarorlikni to'liq ta'minlay olmaydi.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi murakkab va ko'p omilli iqtisodiy tizim bo'lib, u bir vaqtning o'zida kapital tuzilmasi, risklarni boshqarish darajasi, likvidlik holati hamda moliyaviy natijalar samaradorligi bilan belgilanadi. Shu sababli moliyaviy barqarorlikni baholashda integral nazariy-iqtisodiy modeldan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ushbu model sug'urta kompaniyasi faoliyatini o'zaro bog'liq bloklar asosida tizimli tahlil qilish imkonini beradi.

Quyidagi jadvalda sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining asosiy bloklari, ularning tarkibiy elementlari hamda iqtisodiy mazmuni umumlashtirilgan holda keltirilgan.

1-jadval

Sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligining integral nazariy-iqtisodiy modeli*

Nº	Model bloki	Asosiy tarkibiy elementlar	Iqtisodiy mazmuni
1	Kapital va zaxiralar bloki	Ustav kapitali; sug'urta texnik zaxiralari; solvency margin	Sug'urta kompaniyasining moliyaviy mustaqilligi va to'lovga layoqatlilik darajasini ta'minlaydi
2	Risklar va sug'urta faoliyati bloki	Sug'urta risklari; underwriting siyosati; qayta sug'urtalash mexanizmi	Risklarni qabul qilish va ularni moliyaviy imkoniyatlar bilan muvofiqlashtirishni ta'minlaydi
3	Likvidlik va investitsiya bloki	Likvid aktivlar; investitsiya portfeli; daromadlilik ko'rsatkichlari	Majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va kapitalning real qiymatini saqlash imkonini beradi
4	Moliyaviy natijalar bloki	Sug'urta mukofotlari; sug'urta to'lovlari; foyda yoki zarar	Sug'urta kompaniyasining umumiy moliyaviy samaradorligini aks ettiradi

*Manba: muallif tomonidan IAIS, Swiss Re Institute va sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligi bo'yicha ilmiy adabiyotlar asosida ishlab chiqildi.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligi alohida ko'rsatkichlar emas, balki ularning o'zaro uyg'unlashgan tizimi orqali shakllanadi. Xususan, kapital va sug'urta zaxiralari yetarli bo'lmagan sharoitda risklar va sug'urta faoliyati bloki orqali qabul qilingan majburiyatlar kompaniya moliyaviy holatini izdan chiqarishi mumkin.

Shuningdek, likvidlik va investitsiya bloki sug'urta kompaniyasining qisqa va uzoq muddatli barqarorligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Investitsiya portfelining samaradorligi past bo'lgan holatlarda sug'urta zaxiralari inflyatsiya ta'sirida real qiymatini yo'qotadi, bu esa moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Moliyaviy natijalar bloki esa yuqoridagi barcha bloklarning yakuniy iqtisodiy natijasini ifodalaydi. Agar sug'urta mukofotlari va sug'urta to'lovlari o'rtasida muvozanat buzilsa, hatto yuqori kapital darajasi ham uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikni saqlab qolishga yetarli bo'lmaydi.

Umuman olganda, integral nazariy-iqtisodiy model sug'urta kompaniyalari

moliyaviy barqarorligini kompleks baholash imkonini berib, barqarorlikni ta'minlashda kapital yetarliligi, risklarni boshqarish, investitsiya siyosati va moliyaviy natijalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yaqqol namoyon etadi.

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini baholash birgina ko'rsatkich bilan cheklanib qolmay, kapital yetarliligi, to'lovga layoqatlilik, likvidlik, sug'urta risklari va investitsiya faoliyati samaradorligini kompleks tarzda tahlil qilishni talab etadi. Shu bois amaliy va nazariy tadqiqotlarda moliyaviy barqarorlikni aniqlash uchun bir-birini to'ldiruvchi moliyaviy indikatorlar tizimidan foydalaniladi. Ushbu indikatorlar sug'urta kompaniyasining majburiyatlarni bajarish qobiliyati, risklarga bardoshlilik hamda uzoq muddatli rivojlanish imkoniyatlarini baholashga xizmat qiladi.

Quyidagi jadvalda sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini baholashda eng ko'p qo'llaniladigan asosiy indikatorlar, ularning hisoblash formulalari hamda iqtisodiy mazmuni tizimli ravishda keltirilgan.

2-jadval

Sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini baholash indikatorlari va ularning me'yoriy qiymatlari*

Nº	Ko'rsatkich nomi	Formula	Me'yoriy qiymat (normativ)	Iqtisodiy talqin
1	Kapital yetarliligi koeffitsienti	$K_{ky} = \frac{\text{Own Capital}}{\text{Total Assets}}$	$\geq 0,20-0,30$	Kompaniyaning moliyaviy mustaqilligi va xavflarga bardoshlilik
2	Solvency koeffitsienti	$Solv = \frac{\text{Available Capital}}{\text{Required Capital}}$	$\geq 1,0$ (Solvency II)	To'lovga layoqatlilik va majburiyatlarni qoplash darajasi
3	Likvidlik koeffitsienti	$L = \frac{\text{Liquid Assets}}{\text{Short Term Liabilities}}$	$\geq 1,0-1,2$	Qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish qobiliyati
4	Sug'urta zaxiralari yetarliligi	$R = \frac{\text{Insurance Reserves}}{\text{Claims}}$	$\geq 1,0$	Sug'urta to'lovlarni qoplash imkoniyati
5	Zarar koeffitsienti (Loss Ratio)	$LR = \frac{\text{Claims}}{\text{Premiums}} \times 100\%$	$\leq 60-70 \%$	Sug'urta risklarining maqbul darajasi
6	Birlashgan koeffitsient (Combined Ratio)	$CR=LR+ER$	$\leq 100 \%$	Sug'urta faoliyatining umumiy samaradorligi
7	Investitsiya rentabelligi (ROI)	$ROI = \frac{\text{Investment Income}}{\text{Invested Assets}}$	$\geq$ inflyatsiya darajasi	Investitsiya portfelining real daromadlilik

*Manba: IAIS (Solvency II), Swiss Re Institute, OECD sug'urta nazorati standartlari va ilmiy adabiyotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Jadvalda keltirilgan me'yoriy chegaralar sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini baholashda xalqaro amaliyotda qabul qilingan mezonlarga asoslangan. Kapital yetarliligi va solvency koeffitsientlarining normativ darajadan past bo'lishi sug'urta kompaniyasining to'lovga layoqatliligiga jiddiy tahdid tug'diradi.

Likvidlik koeffitsienti va sug'urta zaxiralari yetarliligi qisqa muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy ko'rsatkichlar hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlarning normativ darajada saqlanishi sug'urta to'lovlarining uzluksiz amalga oshirilishini kafolatlaydi.

Zarar va birlashgan koeffitsientlarning me'yoriy chegaradan oshib ketishi sug'urta faoliyatining iqtisodiy samaradorligi pasayganini ko'rsatadi. Ayniqsa, combined ratio'ning 100 foizdan yuqori bo'lishi sug'urta kompaniyasining sug'urta faoliyati zarar bilan olib borilayotganidan dalolat beradi.

Umuman olganda, mazkur normativ ko'rsatkichlar tizimi sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini kompleks va tizimli baholash imkonini beradi hamda amaliyotda moliyaviy nazorat va strategik boshqaruv uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Mazkur maqolada sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi risklarni taqsimlash va moliyaviy tizimda ishonchni mustahkamlovchi asosiy institut sifatida ilmiy asosda yoritildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, moliyaviy barqarorlik faqat kapital hajmi bilan izohlanmaydi; u kapital va zaxiralar, risklarni boshqarish (underwriting va qayta sug'urtalash), likvidlik hamda investitsiya siyosati, shuningdek, moliyaviy natijalar samaradorligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik orqali shakllanadi.

Integral nazariy-iqtisodiy model sug'urta kompaniyasining barqarorligini "blokklar" kesimida baholash imkonini berib, bir blokda

zaiflik (masalan, zaxiralar yetarliligi yoki likvidlikning pasayishi) boshqa bloklar hisobiga uzoq muddatda kompensatsiya qilinmasligini asoslab berdi. Demak, barqarorlikni ta'minlashda tizimli yondashuv (kapital-risk-likvidlik/investitsiya-natija) ustuvor bo'lishi zarur.

Indikatorlar tizimi (kapital yetarliligi, solvency, likvidlik, zaxiralar yetarliligi, loss ratio, combined ratio, ROI) va ularning me'yoriy chegaralari sug'urta kompaniyalari holatini kompleks baholash uchun amaliy "nazorat paneli" vazifasini bajaradi. Xususan, combined ratio 100 foizdan yuqori bo'lishi sug'urta faoliyati zarar bilan yuritilayotganini, loss ratio me'yoridan oshishi esa underwriting siyosati va tarif/pricing mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini bildiradi. ROI inflyatsiyadan pastlashsa, zaxiralar real qiymatini yo'qotib, barqarorlikka bosim kuchayishi muqarrar.

Shundan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflar berish mumkin:

1. Kapital va zaxiralar siyosatini kuchaytirish: solvency va kapital yetarliligi bo'yicha "erta ogohlantirish" mezonlarini joriy etish, stress-testlar asosida kapital buferlarini shakllantirish.
2. Underwriting sifatini oshirish: risk-segmentatsiya va tariflarni riskga moslashtirish, zararli portfellar ulushini kamaytirish, fraud-risklarni nazorat qilish instrumentlarini kengaytirish.
3. Qayta sug'urtalash strategiyasini optimallashtirish: yirik va katastrofik risklar bo'yicha risk-transfer darajasini oshirish, kontragent riskini limitlash, qayta sug'urtalash dasturlarini portfel tuzilmasiga mos qayta kalibrash.
4. Likvidlikni boshqarish: qisqa muddatli majburiyatlar bo'yicha likvid aktivlar "yostig'i"ni belgilash, aktiv-majburiyatlar muddatlari nomutanosibligini (ALM) muntazam monitoring qilish.
5. Investitsiya portfelini real daromadlilikka yo'naltirish: ROI'ni kamida

inflyatsiya darajasidan yuqori ushlab turish, risklarni diversifikatsiya qilish va bozor tebranishlariga mos "konservativ-muvozanatli" portfel tuzilmasini qo'llash.

6. Boshqaruv va shaffoflikni kuchaytirish: KPI sifatida combined ratio, loss ratio, solvency, likvidlik kabi ko'rsatkichlarni boshqaruv qarorlariga bog'lash, hisobot va risk-ochiqlik (disclosure) amaliyotini yaxshilash.

Umuman olganda, maqolada taklif etilgan integral model va normativ indikatorlar tizimi sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini ilmiy asosda baholash, zaif bo'g'inlarni aniqlash va strategik boshqaruv choralari belgilash uchun metodik poydevor yaratadi. Bu yondashuv sug'urta majburiyatlarining uzluksiz bajarilishini ta'minlash, bozor ishonchini oshirish hamda sug'urta sektorining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Swiss Re Institute. *World Insurance Report 2024: Growth, resilience and structural shifts*. – Zurich: Swiss Re Institute, 2024. – 52 p.
2. International Association of Insurance Supervisors (IAIS). *Global Insurance Market Report 2025*. – Basel: IAIS, 2025. – 41 p.
3. Cummins J.D., Rubio-Misas M. *Regulation, solvency, and financial stability in the insurance industry // Journal of Risk and Insurance*. – 2024. – Vol. 91, No. 2. – P. 345–372.
4. Eling M., Schmeiser H. *Insurance and the macroeconomy: Financial stability implications // The Geneva Papers on Risk and Insurance*. – 2025. – Vol. 50, No. 1. – P. 1–25.
5. Шихов А.А. *Финансовая устойчивость страховых компаний и методы ее оценки // Страховое дело*. – 2024. – № 6. – С. 22–29.
6. Корнеева Е.В. *Регулирование финансовой устойчивости страховых организаций // Финансы и кредит*. – 2025. – № 3. – С. 41–48.
7. Xodjamurotova G.X. *Sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – 2024. – № 4. – B. 87–94.
8. Abduraxmonov I.X. *Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini oshirish yo'llari // Moliya va bank ishi*. – 2025. – № 1. – B. 56–63.